

# LJUDI U RASKORAKU: BUDUĆNOST DRŽAVLJANSTVA I SLOBODA KRETANJA KOSOVSKIH SRBA I DRUGIH NEVEĆINSKIH ZAJEDNICA

ECMI KOSOVO,  
April 2018



## Priznanja

Članovi Koalicije se žele zahvaliti svim ispitanicima iz različitih institucija i organizacija na njihovoj volji da učestvuju i daju dragocene informacije i podatke za ovaj izveštaj.

## Vodeća NVO za objavljivanje ovog izveštaja

ECMI Kosovo ([www.ecmikosovo.org](http://www.ecmikosovo.org))

ECMI Kosovo je glavna nevladina organizacija angažovana na pitanjima manjinskih prava na Kosovu, sa opštim ciljem da razvije sveobuhvatne, predstavničke i osetljive institucije prema zajednicama koje podržavaju multietničko i stabilno Kosovo. **ECMI Kosovo** doprinosi razvoju, jačanju u implementaciji relevantnih zakonodavstava, podržava institucionalizaciju vladinih organa povezanih sa zajednicama, i jačanju kapaciteta civilne zajednice i vlade da se međusobno angažuju na konstruktivan i održiv način.

Ul. Majke Tereze Br. 20, Stan. 5,  
10000 Priština, Kosovo,  
Tel. +381 (0) 38 224 473

Ul. Kralja Petra 183a  
38220 Severna Mitrovica, Kosovo,  
Tel. +381 (0) 64 433 10 40

## Jednaka prava za sve koalicije

ERAC okuplja sedam (7) NVO koje deluju u domenu *vladavine zakona* i *osnovnih prava*, a koje će raditi zajedno sa dodatnih *devetnaest (19) izvornih NVO* sa posebnim fokusom na uspostavljanje održive mreže NVO koje su aktivne u zaštiti i promovisanju osnovnih prava ugroženih i/ili marginalizovanih grupa. Projekat se posebno fokusira na sledeće grupe: *sve manjinske zajednice* na Kosovu, *žene, mladi i LGBT zajednica*. Iako rade na sličnim temama i pitanjima, ove NVO su često podeljene po osnovu posebnih ciljanih grupa s kojima rade ili po regionima u kojima su aktivne. Uspostavljanjem strukturne saradnje između odabranih NVO i pružanjem zvaničnih mogućnosti za kontinuirano učenje, za rezultat ima razmenu znanja i iskustva između NVO-a, jača njihove kapacitete za zagovaranje sa relevantnim centralnim i opštinskim institucijama i povećava njihovu primetnost.

Članice ERAC su sledeće organizacije:

- Evropski centar za pitanja manjina Kosovo - Rukovodilac Jednaka Prava za Sve;
- Centar za razvoj drusstvenih grupa;
- Centar za ravnopravnost i slobode LGBT zajednice na Kosovu;
- Kosovski centar za rodne studije;
- Inicijativa mladih za ljudska prava;
- Kosovo Glocal;
- Centar za pravnu pomoć i regionalni razvoj

## Odricanje

Ova publikacija je pripremljena uz pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost Koalicije za jednaka prava i ni u kom slučaju ne odražava stavove Evropske unije.

Ovaj izveštaj je objavljen u okviru četvorogodišnjeg (4) projekta "Jednaka prava za sve koalicije" finansiran od strane EU-a i rukovođen od Kancelarije Evropske unije na Kosovu.

## Autorska prava

© Jednaka prava za sve koalicije (ERAC), novembar 2017. Sva prava su rezervisana. Nijedan deo ove publikacije ne može biti reprodukovan, sačuvan u sistemu za pronalaženje ili prenet u bilo kom obliku ili uz pomoć bilo kakvih sredstava, elektronski, mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili drugačije, bez prethodnog odobrenja ERAC-a.



## **LJUDI U RASKORAKU:**

**BUDUĆNOST DRŽAVLJANSTVA  
I SLOBODA KRETANJA KOSOVSКИH  
SRBA I DRUGIH NEVEĆINSКИH  
ZAJEDNICA**





## TABELA SADRŽAJA

---

SPISAKAKRONIMAISKRAĆENICA.....	6
<b>POGLAVLJE I.....</b>	<b>7</b>
A) POZADINA.....	7
B) CILJ I METODOLOGIJA.....	10
C) NAJNOVIJI INCIDENTI.....	11
<b>POGLAVLJE II.....</b>	<b>13</b>
A) PRISTUP KOSOVSKIH SRBA I OSTALIH NEVEĆINSKIH ZAJEDNICA USLUGAMA IZDAVANJA KOSOVSKIH LIČNIH KARATA.....	13
B) PROCEDURE I PITANJA VEZANA ZA ZAHTEV I DOKAZIVANJE PRAVA NA DRŽAVLJANSTVO.....	15
C) PITANJA U VEZI S IZVODIMA VENČANIH I DRŽAVLJANSTVU DECE.....	17
D) RACIONALIZACIJA POSTUPKA: NOVO ADMINISTRATIVNO UPUTSTVO O KRITERIJUMIMA ZA DOBIJANJE DRŽAVLJANSTVA.....	19
E) DA LI SE ODREDBE DVOJNOG DRŽAVLJANSTVA MOGU BAVITI PITANJIMA PASOŠA I LIČNIH KARATA KOJE IZDAJE KOORDINACIONA UPRAVA ?.....	21
F) PREPORUKE.....	22
REFERENCE.....	24

## **SPISAK AKRONIMA I SKRAĆENICA**

---

OCD	Organizacije civilnog društva
AKSM	Administrativna kancelarija u severnoj Mitrovici
ECMI Kosovo	Evropski centar za manjinska pitanja na Kosovu
ERAC	Jednaka prava za sve koalicije
EU	Evropska unija
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
AU	Administrativno uputstvo
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
EULEX	Misija vladavine prava Evropske unije na Kosovu
DRC	Danski savet za izbeglice
UNMIK	Misija Ujedinjenih nacija na Kosovu
NVO	Nevladine organizacije
OIK	Institucija ombudsmana na Kosovu
SRJ	Savezna Republika Jugoslavija

# POGLAVLJE I

## A. POZADINA

Do dan danas srpske javne institucije nastavljaju da funkcionišu u delovima Kosova naseljenim Srbima, obezbeđujući usluge koje su od suštinskog značaja za srpsku kosovsku zajednicu u oblasti obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite, lokalne samouprave i javnih preduzeća. Delovanje ovih institucija uporedo sa kosovskim javnim institucijama je dugogodišnja zabrinutost u odnosima Kosova i Srbije. Već 2006. OEBS je objavio izveštaj koji ih označava kao "paralelne strukture", termin koji je od tada u upotrebi.<sup>1</sup> Pored toga, kosovske vlasti žestoko su se suprotstavile ovim strukturama podrazumevajući da funkcionišu izvan centralnog nivoa i stoga su nelegalne po standardima vlasti na Kosovu. Kosovo je uslovalo sprovođenje sporazuma u okviru Briselskog dijaloga raspuštanjem ovih struktura.<sup>2</sup> Štaviše, za integraciju Srbije u EU član 135 ŠP indirektno implicira da će Srbija morati da se angažuje na pronalaženju održivog rešenja u normalizaciji odnosa Kosova i Srbije, u ovom slučaju proces raspuštanja rada svojih javnih institucija na teritoriji Kosova. U Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju Srbije, članu 135 stoji: "Ovaj sporazum se neće primenjivati na Kosovu koje je trenutno pod međunarodnom upravom u skladu sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija od 10. juna 1999. godine. To ne prejudicira trenutni status Kosova ili određivanje njenog konačnog statusa prema toj Rezoluciji.<sup>3</sup> Za sada, zajednica kosovskih Srba se i dalje oslanja na usluge koje pružaju srpske javne institucije. Ova situacija je, prema tome, veoma delikatna i osetljiva. Svaki pokušaj ometanja rada ovih institucija bi izazvao velike poremećaje u zajednici kosovskih Srba.<sup>4</sup>

Jedna od centralnih usluga koje pružaju srpske javne institucije na Kosovu je civilni registar. Zajednica kosovskih Srba je nastavila da upotrebljava dokumenta izdata od strane organa Republike Srbije čak i nakon uspostavljanja UNMIK-ove administracije (1999), a nastavila je da to čini i nakon proglašenja nezavisnosti Kosova (2008). 2000. godine je UNMIK počeo sa izdavanjem ličnih karata i putnih dokumenata stanovnicima na teritoriji Kosova. Ovi lični i putni dokumenti nisu smatrani pasošima jer u njima nije navedena nijedna nacionalnost, niti ih je izdala suverena država, oni su jednostavno imali svrhu za putovanje i identifikaciju stanovnika Kosova. Ovi dokumenti su bili dostupni svima koji su mogli dokazati svoje prebivalište na teritoriji Kosova tokom bivše Jugoslavije. UNMIK je prestao sa izdavanjem ličnih karata i putnih isprava 2008. godine, nakon što je Kosovo proglasilo nezavisnost i uspostavilo svoje nacionalne lične karte i pasoše.<sup>5</sup> U 2011. godini postignut je sporazum između Kosova i Srbije kako bi se olakšala sloboda kretanja. Od tada, Kosovo je radilo na unapređenju sistema civilnog registra i kancelarija za status civila kao i pristupa državljanstvu i drugim dokumentima o identitetu, međutim situacija ostaje problematična, posebno u severnim opštinama sa srpskom većinom. U sporazumu između Kosova i Srbije u vezi sa slobodom kretanja, član 2 navodi da; Svaka strana će primeniti, čim bude operativno izvodljivo, sistem ličnih karata za prelazak granice/graničnih putovanja za građane sa druge strane.<sup>6</sup>

<sup>1</sup> OEBS Misija na Kosovu, [Paralelne strukture na Kosovu 2006–2007](#).

<sup>2</sup> Vlada Republike Kosovo, [Kratak pregled paketa Briselskog sporazuma](#) (27 avgust 2015), str.5.

<sup>3</sup> Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju Srbije, Član 135

<sup>4</sup> Institut za teritorijalni ekonomski razvoj, [Javne institucije Republike Kosovo na severnom Kosovu: Kakva nas budućnost čeka?](#) (2017).

<sup>5</sup> <http://www.refworld.org/docid/3f7d4e3c31.html>

<sup>6</sup> Sporazum o slobodi kretanja, 2011, Član 2

Kao posledicu svega navedenog, danas svi stanovnici Kosova bar u teoriji imaju pristup uslugama izdavanja tri tipa ličnih isprava, od kojih dva izdaje Beograd, a jedan Kosovo:

**Pasoši i lične karte Republike Srbije:** Ove lične isprave su izdate srpskim građanima na celoj teritoriji Srbije i prihvaćene su svugde u svetu. Ova dokumenta su deo bezviznog režima između Srbije i Šengen zone EU-a, i takođe su prihvaćene na Kosovu. Ovakvi pasoši i lične karte su namenjeni za građane koji žive u Srbiji, tako da Srbi koji žive na Kosovu nisu u mogućnosti da ih dobiju. Stanovnici Kosova imaju mogućnost pristupa regularnim srpskim ličnim kartama, ukoliko imaju imovinu u Srbiji ili su registrovani kao stanovnici opštine u Srbiji. Oficijalni, regularani srpski pasoši su cenjeni kod građana Kosova zato što podležu viznoj liberalizaciji putovanja u Šengen zoni, za razliku od pasoša izdatih od strane Koordinacione uprave ili kosovskih pasoša.

**Pasoši izdati u srpskoj Koordinaciji upravi i lične karte izdate u policijskim upravama:** Ovi dokumenti su izdati posebno za srpske građane koji žive na Kosovu nakon 2009. godine. Koordinaciona uprava u Beogradu je odgovorna za izdavanje pasoša za srpske građane na Kosovu, policijske uprave u gradovima unutar Srbije su odgovorne za izdavanje ličnih karti za srpske građane na Kosovu. Ova vrsta dokumenata nije uključena u bezvizni režim, ali su prihvaćeni kao službena dokumenta širom sveta.

**Kosovski pasoši i lične karte:** Ovi pasoši i lične karte izdaju kosovske vlasti svim građanima Kosova. Lične isprave prihvataju sve države koje su priznale Kosovo, ali ne dozvoljavaju bezvizno putovanje u šengensko područje EU-a<sup>7</sup>. Lične karte priznaje Republika Srbija, omogućavajući vlasnicima ovih ličnih karata da putuju između Kosova i Srbije.

Pasoši srpske Koordinacione uprave i lične karte policijskih uprava posebno su bili glavni izvor kontroverzi. Ovi posebni pasoši su predstavljeni u avgustu 2009. godine – kada je uspostavljena vizna liberalizacija između Srbije i Šengenske zone EU-a i nije deo bezviznog režima.<sup>8</sup> U principu, oni mogu biti izdate svim građanima Srbije s prebivalištem na Kosovu. Međutim, u praksi, oni su najčešće izdaju pripadnicima zajednice kosovskih Srba, ali i pripadnicima drugih zajednica u mestima gde srpske paralelne institucije funkcionišu. U 2015. godini kosovske vlasti su izjavile da pasoši i lične karte izdate u Koordinacionoj upravi i policijskim upravama Srbije nisu važeće i čak su ilegalne na Kosovu.<sup>9</sup> Krajem aprila 2016. godine Ministarka dijaloga Edita Tahiri je vodila razgovor argumentum da se zabrane pasoši i lične karte izdate u Koordinacionoj upravi u Beogradu i policijskim upravama Srbije.<sup>10</sup> Zabrana je u praksi u velikoj meri od proleća 2017.<sup>11</sup> Zabrana ograničava kosovske Srbe i druga lica koja poseduju samo lične karte izdate od strane Policijskih uprava za putovanje između Srbije i Kosova. Osim toga, zabrana je dovela do konfiskovanja drugih dokumenata koji su građanima potrebni radi pristupa uslugama koje pružaju srpske paralelne institucije, kao što su zdravstvena zaštita i obrazovanje, kao i druge usluge<sup>12</sup>. Za ove usluge, stanovnicima su potrebna dokumenta izdata od strane Koordinacione uprave i Policijskih uprava Republike Srbije.

<sup>7</sup> Postoje države koje ne priznaju Kosovo kao državu, ali prihvataju ili priznaju kosovski pasoš. Grčka, na primer.

<sup>8</sup> <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0366:FIN:EN:PDF>

<sup>9</sup> <http://archive.koha.net/?id=27&l=89172>

<sup>10</sup> <https://www.voal.ch/prishtina-zyrtare-nuk-pranon-pasaportat-e-leshuara-nga-beogradi-per-serbet-e-kosoves/>

<sup>11</sup> <http://www.radiokontaktplus.org/vesti/gradani-sa-srpskim-dokumentima-na-kosovu-u-problemu/10354>

<sup>12</sup> Zbog zadržavanja ovih dokumenata od strane policijskih službenika. Takođe tokom 2017. godine primili smo nekoliko slučajeva od naših pomoćnika pravnik ERAC-a na severu Kosova, gde su se građani četiri severne opštine žalili da su ostali bez zdravstvenih usluga zbog ne primanja zdravstvenih kartica iz Srbije.



Prema sporazumu o slobodi kretanja, koji je postignut u okviru Briselskog dijaloga već u 2011. godini, Srbija i Kosovo su se složile da uspostave sistem ličnih karata koji bi omogućio slobodno putovanje između Srbije i Kosova za stanovnike obeju strana.<sup>13</sup> Utvrđeno je da će se vremenom kosovske lične karte izdavati svim građanima Kosova i da će lične karte izdate od strane srpskih policijskih uprava postepeno biti povučene. Zbog sporog procesa obezbeđivanja kosovskih ličnih dokumenata kosovskim Srbima i drugim nosiocima ličnih isprava Koordinacione uprave i policijskih uprava, pasoši Koordinacione uprave i lične karte policijske uprave su ostale u upotrebi kao jedini način da se kosovskim Srbima i drugim nevećinskim zajednicama omogući ulazak i izlazak sa teritorije Kosova<sup>14</sup>. Takođe, postoje regionalne varijacije u implementaciji sporazuma. Postignut je određeni napredak u uspostavljanju pristupa kosovskim ličnim kartama u opštinama sa većinskim srpskim stanovništvom južno od reke Ibar. Stanovnici četiri severne opštine se moraju osloniti na tri kancelarije u udaljenim selima i na Kosovsku Administrativnu kancelariju u severnoj Mitrovici, AKSM, za dobijanje ličnih isprava<sup>15</sup>. Dodatna komplikacija je što javne usluge koje nude paralelne javne institucije Srbije i druga javna preduzeća, kao što su poštanske usluge, banke, ostaju dostupne samo sa srpskim ličnim kartama izdatim u policijskoj upravi ili pasošima Koordinacione uprave.<sup>16</sup>

Pregovori između Kosova i Srbije dostigli su novu fazu implementacije sporazuma, a kao rezultat toga, potreba i zahtev za kosovskim ličnim kartama je porasla među kosovskim Srbima i drugim nevećinskim zajednicama.<sup>17</sup> Zbog bojkotovanje popisa stanovništva i registracije građana 2011. godine od strane kosovskih Srba ali i nekih drugih pripadnika nevećinskih zajednica<sup>18</sup>, članovi tih zajednica se danas suočavaju sa birokratskim procedurama kako bi imali pristup kosovskim ličnim kartama i dokazivanju prebivališta na Kosovu. Kosovskim vlastima nedostaju podaci o mnogim kosovskim Srbima i o njihovom prebivalištu na teritoriji Kosova, ali se očekuje rešavanje ovog problema zbog vraćanja civilnih registara od strane Srbije Kosovu<sup>19</sup>.

---

<sup>13</sup> Sporazum o slobodi kretanja, 2011, član 2

<sup>14</sup> Razlog je ili da je odbijena prijava za državljanstvo, ili da kancelarije za civilni status još uvek nisu bile uspostavljene u 3 severne opštine, već su smeštene u udaljenim selima. U slučajevima srpskih građana, to je bilo zbog bezbednosnih, jezičkih i skupih razloga da odlaze u opštine albanske većine kako bi dobili svoje izvode iz matične knjige rođenih i ispunili zahteve za lične karte ili pasoše Kosova.

<sup>15</sup> Opštinske administracije su bile postavljene u 3 severne opštine 2016. godine.

<sup>16</sup> InTER, [Javne institucije Republike Srbije na severnom Kosovu](#), str.16-17

<sup>17</sup> [http://ask.rks-gov.net/media/3251/pes\\_raporti\\_eng.pdf](http://ask.rks-gov.net/media/3251/pes_raporti_eng.pdf)

<sup>18</sup> [http://www.suedosteuropa.uni-graz.at/cse/sites/default/files/papers/musaj\\_kos\\_census.pdf](http://www.suedosteuropa.uni-graz.at/cse/sites/default/files/papers/musaj_kos_census.pdf)

<sup>19</sup> Srbija je vratila civilne registre, ali kosovske vlasti ih slabo koriste da ažuriraju podatke o registru ili da podstiču procedure srpskih i drugih nevećinskih zajednica za dobijanje lične karte, pasoša ili državljanstva. Problem je u velikoj meri prisutan u opštinama sa srpskom većinom na severu.

## B. CILJ I METODOLOGIJA

Ovaj dokument će dodatno ispitati kompleksnost u vezi sa državljanstvom i slobodom kretanja kosovskih Srba i drugih nevećinskih zajednica. Iako će studija biti sprovedena kroz pravni, politički i društveni objektiv, pravna perspektiva će biti dominantna u pogledu pitanja koja se odnose na dokumentaciju. Na osnovu toga će se ponuditi preporuke kako bi se pomoglo onima koji stvaraju politike kako bi prevazišli složenost oko korišćenja srpskih ličnih karti na Kosovu. Štaviše, u poređenju sa prethodnim studijama o ovoj temi, ovaj dokument će detaljnije razmotriti problem sticanja državljanstva i pristup ličnim kartama Kosova. Njegova svrha je da otkrije jurisdikcijski i institucionalni okvir koji su ključni akteri u procesima rešavanja složenosti oko ovog pitanja. Kao što je pomenuto, fokus grupa u ovom dokumentu o politici će biti srpska zajednica na Kosovu, međutim i druge nevećinske zajednice, uglavnom Romi, Bošnjaci, Goranci, Aškalije i Egipćani, koji se suočavaju sa sličnim problemima. U mnogim slučajevima pripadnici drugih nevećinskih zajednica kojima je uskraćeno pravo na državljanstvo ili slobodu kretanja, su stanovnici opština sa srpskom većinom. Međutim, mnoge nesrpske zajednice koje žive u svim delovima Kosova izabrale su srpske lične karte, kao što su romska zajednica koje žive u južnom delu Mitrovice, zatim Dragaš gde veliki deo zajednice Goranaca živi, ali i u drugim opštinama gde ima Srba ili zajednica govori na srpskom jeziku.

Ovaj izveštaj o istraživanju politika je zasnovan na radnom istraživanju sledećih ključnih raspoloživih izvora, uključujući: Administrativna uputstva Ministarstva unutrašnjih poslova; Zakon o državljanstvu Kosova; Sporazum o slobodi kretanja u okviru Briselskog dijaloga za normalizaciju odnosa između Kosova i Srbije; i Izveštaji o implementaciji Briselskih sporazuma objavljenih od strane Kancelarije premijera. Uključene su takođe i prethodne relevantne studije drugih organizacija civilnog društva i akademika. Radno istraživanje dopunjeno je polustrukturiranim intervjuima sa predstavnicima relevantnih organizacija i institucija, kao što je Ombudsperson institucija Kosovo; Administrativna kancelarija u severnoj Mitrovici; Opština Severne Mitrovice, Kancelarija matične službe, NVO Aktiv; Danski savet za izbeglice. Kontaktirani su i predstavnici Ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstva za dijalog, ali kako se tema koja se tiče državljanstva i slobode kretanja za kosovske Srbe smatra političkim pitanjem, nije bilo spremnih da učestvuju u intervjuu, jer je vreme razgovora bilo tokom kampanje za izbore na centralnom nivou na Kosovu. Takođe smo pokušali da zakažemo sastanak sa Agencijom za civilnu registraciju u Prištini, međutim, uprkos mnogim naporima, nismo uspeli da ugovorimo sastanak sa njima. Štaviše, kosovski i srpski mediji koji su široko pokrivali ovu temu, koriste se kao reference prilikom izrade ovog istraživačkog dokumenta.

## C. NAJNOVIJI INCIDENTI

U 2017. godini Kosovska policija je konfiskovala 918 novih srpskih zdravstvenih kartica na graničnom prelazu Bela Zemlja. Kartice je iz Srbije doneo direktor filijale Gnjilane za fond zdravstvenog osiguranja Republike Srbije. Zdravstvene kartice su bile namenjene kosovskim Srbima i drugima koji poseduju pasoše Koordinacione uprave ili lične karte izdate od strane policijskih uprava u Srbiji. Zdravstvene kartice im daju pravo na zdravstvene usluge u srpskim paralelnim institucijama. Kako izveštavaju mediji, razlog za konfiskaciju su bili natpisi na karticama, koji se odnose na "opštinu Gnjilane, Republika Srbija". Kosovski policajci su objasnili da su kartice ilegalne, jer se opština Gnjilane ne nalazi u Republici Srbiji, već Republici Kosovo.<sup>20</sup> Iz istog razloga je blokiran granični prelaz između Kosova i Srbije zbog pasoša Koordinacione uprave i ličnih karata Policijske uprave<sup>21</sup>, pošto pišu da su gradovi Kosova ustvari gradovi Republike Srbije. Iako je razlog za nezakonitost razumljiv, to stvara konfliktnu situaciju pošto kosovski Srbi imaju ograničen pristup uslugama civilnog registra na Kosovu, zbog nedostatka usluga koje pružaju kosovske institucije u određenim delovima Kosova, posebno u severnim opštinama s većinskim srpskim stanovništvom.

Zabrana srpskih dokumenata na taj način otežava slobodu kretanja kosovskih Srba na i van Kosova, i ograničava pristup osnovnim pravima i uslugama koje pružaju srpske institucije na Kosovu<sup>22</sup>.

Sa zvanične tačke gledišta Kosova, problem koji se odnosi na dokumenta koje izdaju policijske uprave u Srbiji i Koordinaciona uprava jeste taj što se odnose na opštine Republike Srbije, na teritoriji Kosova. Međutim, lične karte ili pasoše koje su izdale Policijske uprave i Koordinaciona uprava u Srbiji, za kosovske Srbe i druge nevećinske zajednice su od suštinskog značaja za pristup uslugama koje pružaju srpske paralelne institucije. Oko 8000 stanovnika 4 severne opštine su zaposleni u javnim paralelnim institucijama Republike Srbije i oko 90000 njih koristi usluge ovih institucija koje pružaju, posebno u oblasti zdravstva i obrazovanja.<sup>23</sup> Plate i kvalitet usluga u srpskim paralelnim javnim institucijama su viši od onih koje mogu pružiti kosovske javne institucije, što je jedan od glavnih razloga zašto mnogi kosovski Srbi preferiraju da održe u funkciji srpske paralelne institucije<sup>24</sup>.

Lične karte policijskih uprava i pasoši Koordinacione uprave ne predstavljaju samo garanciju da se kosovski Srbi sa Kosova slobodno kreću u Republici Srbiji, već i da se im se omogući pristup nekoliko službi koje obezbeđuju osnovna prava kao što su: obrazovanje, zdravstvena zaštita i socijalna zaštita<sup>25</sup> Bez takve dokumentacije nisu dozvoljene usluge koje pružaju paralelne javne institucije Srbije u opštinama sa srpskom većinom. Oni koji ne poseduju kosovska dokumenta su često ostavljeni u međuprostoru ljudskih prava.

<sup>20</sup> [http://rtvpuls.com/vesti/kosovska\\_policija\\_oduzela\\_918\\_srpskih\\_zdravstvenih\\_kartica/15189#.WWWXgDoyae08.facebook](http://rtvpuls.com/vesti/kosovska_policija_oduzela_918_srpskih_zdravstvenih_kartica/15189#.WWWXgDoyae08.facebook)

<sup>21</sup> Pasoši Koordinacione uprave i lične karte Policijske uprave koje su izdate od strane srpskih vlasti u Srbiji građanima Kosova. U ovim dokumentima su gradovi koji se nalaze na teritoriji Kosova pomenuti kao gradovi Republike Srbije.

<sup>22</sup> Institucija Zaštitnika građana na Kosovu, kao i naši pomoćnici pravnika na severu Kosova su pitali predmete, gde oni koji su ostali bez na pr. zdravstvene knjižice, nisu u mogućnosti da dobiju zdravstvenu negu.

<sup>23</sup> InTER, [Javne institucije Republike Srbije na severnom Kosovu](#), str.29.

<sup>24</sup> Pulikacije NVO Aktiv, analiza o trendu: Javno mišljenje građana na severu Kosova, 2017.

<sup>25</sup> Kada se takvi dokumenti uzimaju od građana koji ih dobijaju, ne može se dokazati identitet u bolnicama, školama ili drugim službama koje pružaju srpske paralelne institucije na Kosovu.

S druge strane, kosovske lične karte predstavljaju najmanje odgovarajuću vrstu ličnih karata za kosovske Srbe i druge zajednice koje koriste srpske paralelne institucije.<sup>26</sup> Dok mnogi kosovski Srbi i pripadnici drugih manjinskih zajednica već poseduju lične isprave Kosova, mnogi stanovnici, posebno oni u četiri severne opštine, odlučuju da ne poseduju kosovski pasoš ili ličnu kartu iz različitih razloga. To često podrazumeva zauzimanje političkog stava prema Kosovu kao nezavisnoj državi. Takođe su važni ograničeni podsticaji usled male socijalne koristi i slabih mogućnosti zapošljavanja. Međutim, razvojem kosovskih institucija u severnim opštinama, svakodnevna važnost kosovskih ličnih isprava za stanovnike severa će se povećati. Od ključnog je značaja za kosovske vlasti da obezbede jednostavan pristup kosovskom civilnom registru za građane severnih opština sa većinskim srpskim stanovništvom.

---

<sup>26</sup> <https://www.rks-gov.net/sq-AL/Qytetaret/Shtetesia/Pages/Leternjoftimi.aspx>

## POGLAVLJE II

### **A. PRISTUP KOSOVSKIH SRBA I OSTALIH NEVEĆINSKIH ZAJEDNICA USLUGAMA IZDAVANJA KOSOVSKIH LIČNIH KARATA**

Kada se analizira pristup kosovskih Srba i ostalih nevećinskih zajednica uslugama izdavanja kosovskih ličnih karata, treba napraviti razliku između opština koje se nalaze južno od reke Ibra i onih koje se nalaze severno od reke Ibra<sup>27</sup>. U većinski srpskim opštinama na jugu, javne institucije Kosova su funkcionalne tako da kosovski Srbi i ostale zajednice koje žive u ovim opštinama imaju pristup opštinskoj administraciji kao i kancelarijama za civilnu registraciju i kancelarijama za civilni status. Međutim, čak i u ovim opštinama neke usluge se nude od strane srpskih institucija i javnih kompanija kao što je ranije navedeno.<sup>28</sup>

Po rečima osoblja iz Evropskog centra za pitanja manjina (ECMI) iz kancelarije u severnoj Mitrovici, drugačija je situacija kad je reč o većinski srpskim opštinama na severu, gde se usluge pružaju u lokalnim selima, neka 10-15 klm udaljenih od opštinskih zgrada.<sup>29</sup> Za sada je opštinska kancelarija u severnoj Mitrovici jedino mesto gde se mogu dobiti usluge za građane severne Mitrovice. Do današnjeg dana, druge tri većinski srpske opštine na severu Kosova ne pružaju potpune administrativne, kao ni usluge civilnog statusa pod kosovskom vlašću. Kancelarije za civilnu registraciju se ne nalaze u delimično funkcionalnim opštinskim zgradama, nego u selima kao što je Bistrica (opština Leposavić), Čabra (opština Zubin Potok), Lipa (Opština Zvečan). Kao posledica, ovo je najveći praktični problem u pristupu izdavanja kosovskih ličnih karata za stanovnike ovih opština. Opštinska kancelarija u severnoj Mitrovici je osnovana u leto 2012. Bavi se izdavanjem civilnih registacionih dokumenata o rođenju, smrti i venčanju i pruža sve ostale usluge koje se od administrativne kancelarije i očekuju na osnovu kosovskog zakona.<sup>30</sup> Razlika između Kancelarija za civilni status i Kancelarija za civilne registre je veoma bitna zato što, osim u Severnoj Mitrovici gde su obe kancelarije fizički na istom mestu, su druge tri severne opštine Kancelarija za civilni status u selima sa albanskom većinom dok su Kancelarije za civilne registre u administrativnim centrima opština. Kancelarije za civilne registre u tri severne opštine nisu pružile uslugu promene boravka niti izdavanje vozačkih dozvola. Međutim, od decembra, svi oni izdaju i vozačke dozvole<sup>31</sup>. Za sada, službe za prijavu za kosovsko državljanstvo, za građane severnog Kosova, rade samo u opštini Južne Mitrovice. Ograničena nadležnost kao i funkcionisanje administrativnih centara opština na severu Kosova šalju konfuzne poruke kosovskim Srbima i ostalim zajednicama koje žive na severu, naročito uzimajući u obzir već teško socijalo povezivanje Albanaca i Srba...<sup>32</sup>

Ono što rad opštinskih kancelarija i Kancelarija za civilnu registraciju i civilni status unutar opština na severu sa srpskom većinom na Kosovu čini manje efikasnim je nedostatak odgovarajućih

<sup>27</sup> Prema sagovorniku UNHCR-a (5.3.2018), opštine na jugu su u potpunosti uspostavile opštinske administracije u okviru kosovskog sistema od 2008. Šta više, integracija ovih opština u teritorijalni integritet Kosova je izvršena odmah nakon rata pod administracijom UMNK-a, gde opštine sa srpskom većinom na severu nisu bile u potpunosti pod upravom UNMIK-ove administracije. Ove prostorije su za rezultat imale današnje probleme sa administracijom pod kosovskom sistemom u opštinama sa srpskom većinom na severu.

<sup>28</sup> OEBS Misija na Kosovu. [Profil zajednica na Kosovu](#) (2010), str.228-230; Grupa za istraživanje politika na Balkanu. [Integracija Srba na Kosovu nakon Briselskog sporazuma](#) (2015).

<sup>29</sup> ECMI Kosovo, Kancelarija u severnoj Mitrovici, avgust 2017

<sup>30</sup> Intervju u Administrativnoj kancelariji u severnoj Mitrovici, avgust 2017.

<sup>31</sup> Informativna brošura NVO Aktiv o procedurama za dobijanje kosovskih dokumenata.

<sup>32</sup> [http://košev.info/strana/arhiva/na\\_severu\\_pocele\\_sa\\_radom\\_kancelarije\\_kosovske\\_agencije\\_za\\_civilne\\_registre/10717](http://košev.info/strana/arhiva/na_severu_pocele_sa_radom_kancelarije_kosovske_agencije_za_civilne_registre/10717)

civilnih registara iz perioda pre 1999, kao i nadležnost u vezi njihovog korišćenja. Na osnovu tehničkog dijaloga Beograda i Prištine, a uz posredovanje Evropske unije, Kosovo i Srbija su 2011. god., postigli sporazum o uspostavljanju punog i pouzdanog sistema civilne registracije na Kosovu.<sup>33</sup> U tu svrhu, Evropska unija je finansirala niz projekata koje je sproveo Danski savet za izbeglice na Kosovu (DRC). Projekat „Obrada podataka iz civilnih registara“ CRB je sproveden u dve faze i to između 2012. i 2014. god., što je za rezultat imalo vraćanje na Kosovo preko 12.000 uverenja o civilnom statusu (preko 2.8 miliona uverenja o rođenju, bračnom statusu i smrti) koji su bili premešteni u Srbiju i koji sadrže informacije koje se odnose na hronologiju života pojedinca iz perioda od Drugog svetskog rata pa do 1999.<sup>34</sup> Civilni registri su vraćeni u digitalnoj formi i štampanim kopijama koje je overila misija Evropske unije o vladavini prava na Kosovu (EULEX).<sup>35</sup> Vraćene registre je nakon toga EULEX dodelio kosovskim vlastima, i oni su kao takvi dostupni na centralom i opštinskom nivou. Po rečima Chiare Mošina, menadžera projekta pri Danskom savetu za izbeglice, to su bila dva velika koraka u pomoći pri sprovođenju sporazuma o civilnim registrima u okviru dijaloga Beograda i Prištine iz 2011, a u skladu s relevantnim uputstvima o digitalizaciji civilnih registara.<sup>36</sup> Ovaj proces će takođe da olakša korišćenje vraćenih registara i to na osnovu administrativnog uputstva (MUP) br. 01/2015 o korišćenju overenih kopija originalnih glavnih kosovskih registara o civilnom statusu koje je odneo bivši srpski režim pre juna 1999,<sup>37</sup> pojednostavljajući proceduru identifikacije i određivanja detalja civilnog statusa o svakom ko je živeo na teritoriji Kosova tokom perioda koje pokrivaju vraćeni registri.

Prema sagovorniku OEBS-a, kopije matičnih knjiga vraćene iz srpskih gradova, treba takođe da budu sačuvane u elektronskoj bazi podataka. Trenutno su kopije samo u štampanom obliku i nisu dostupne svim opštinama. Međutim, ovo se odražava na sveopšti problem na Kosovu sa međuopštinskom saradnjom, gde opštine ne dele podatke međusobno. Osim toga, ako postoji neka saradnja, nije urađena putem online elektronske platforme. Deo digitalizacije postoji, kako bi se poboljšala elektronska upotreba civilnih registara u različitim opštinama, za sada je to veoma spor proces<sup>38</sup>.

Vraćene matične knjige obuhvataju informacije samo do 1999, nakon toga knjige iz UNMIK-a pokrivaju period od 1999 – 2008, ali ne pružaju potpune informacijepošto se nesus vi registrovali kod UNMIK-a, ali iako je tako, ono malo podataka što imaju se ne koristi od strane kosovskih vlasti. Čak i albanska zajednica ima problema u vezi ovoga, slučaj Albanca koji je morao da se ponovo oženi svojom ženom nakon proglašenja nezavisnosti zato što je njegov brak bio registrovan u registru UNMIK-a, a izvod iz registra UNMIK-a se nije smatrao legalnim dokumentom od strane kosovskih vlasti. Prema tome, tokom konferencije za nacrt izveštaja, gde Andrić, preporuka se odnosila na obnavljanju naporau razmeni srpskih knjiga nakon 1999, pošto one sadrže mnogo više informacijao statusima građana<sup>39</sup>.

<sup>33</sup> [https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms\\_data/docs/prešdata/EN/foraff/123383.pdf](https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/prešdata/EN/foraff/123383.pdf)

<sup>34</sup> <http://drc-kosovo.org/past-projects/>

<sup>35</sup> <http://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,11,14>

<sup>36</sup> Intervju sa Chiara Mošina, Danski savet za izbeglice Kosovo, septembar 2017. Vidi [Administrativno uputstvo \(MIA\) Br. 12/2016](#) o Definisaniu postupaka za digitalizaciju skeniranih osnovnih registara civilnog statusa.

<sup>37</sup> <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10643>

<sup>38</sup> Intervju sa predstavnikom Misije OEBS na Kosovu, 15.2.2018.

<sup>39</sup> Milica Andrić, NVO Aktiv, na konferenciji nacrt izveštaja "Ljudi u raskoraku", 1.2.2018.



## B. PROCEDURE I PITANJA VEZANA ZA ZAHTEV I DOKAZIVANJE PRAVA NA DRŽAVLJANSTVO

Član 32<sup>40</sup> kosovskog zakona o državljanstvu se posebno usredsređuje na državljane bivše Savezne Republike Jugoslavije koji žive na teritoriji Kosova. U članu 32.1 stoji: *“Sva lica koja su na dan 1.januar 1998. bila državljani Savezne Republike Jugoslavije i koji su toga dana imali adresu prebivališta u Republici Kosovo će biti državljani Republike Kosovo i biće kao takvi upisani u matičnu knjigu državljana bez obzira na njihovo trenutno prebivalište ili državljanstvo”*. Da bi se regulisao gore naveden član, uvedeno je administrativno uputstvo 2014.<sup>41</sup> Bilo je nekoliko nedostataka u sprovođenju i interpretaciji ovog administrativnog uputstva što je dovelo do odbacivanja brojnih zahteva za državljanstvo i ostalih procedura o priznavanju dokumenata vezano za kosovske Srbe i ostale nevećinske zajednice.<sup>42</sup> Tokom konferencije za nacrt izveštaja, predstavnic Ministarstva za zajednice i povratnike, gospođa Snežana Karadžić, istakla je problem da Zakon o državljanstvu ne govori o povratnicima<sup>43</sup>. U ovom izveštaju nećemo se baviti ključnim pitanjem da ne postoji odredba u zakonu o državljanstvu, niti bilo koji drugi pravno obavezujući dokument za povratnike i njihove dokumentacije. Ovo poslednje je rastući problem i potrebna je detaljna istaga.

Izvešteno je o tome da su mnogi zahtevi o državljanstvu kosovskih Srba i ostalih nevećinskih zajednica bili odbijeni. Prijavljeni slučajevi su od 2014. do juna 2017<sup>44</sup>. Sama prijava podrazumeva dokazivanje prava na državljanstvo kroz postavljene kriterijume za stanovnike teritorije Kosova pre 1998. godine, u tom smislu ne stiče državljanstvo redovnim odredbama za stranca. Institucije Ombudsmana u Gračanici i Mitrovici su primile puno slučajeva od 2014., gde su zahtevi za državljanstvo bili odbijeni po slaboj osnovi, ili zbog pogrešnog tumačenja administrativnog uputstva br. 05/2014.<sup>45</sup>

Uz to, nekim licima je zahtev za državljanstvom i ostalim dokumentima odbijen, a obavešteni su samo usmeno. Procedure prijave mogu potrajati i do 6 meseci. Na osnovu administrativnog uputstva br. 05/2014, oni koji nisu upisani u kosovski civilni registar moraju direktno da podnesu zahtev za državljanstvo ministarstvu spoljnih poslova. U slučaju odbijanja, mogu se žaliti direktno agenciji za civilne registre. U slučaju da agencija za civilne registre potvrdi odbijanje, podnosilac zahteva može da podnese žalbu komisiji za razmatranje žalbi i ukoliko je to potrebno pokrene postupak pred sudom koji može potrajati čak i do dve godine.

Po rečima gospođe Aleksandre Dimitrijević, kancelarija predstavnika Ombudsmana u Gračanici, problemi vezani za podnošenje zahteva za državljanstvom su se pojavili nakon donošenja i stupanja na snagu administrativnog uputstva br. 05/2014. To je bilo zbog pogrešnog tumačenja primene administrativnog uputstva od strane zvaničnika koji rade u odseku za državljanstvo pri odeljenju ministarstva unutrašnjih poslova za pitanja državljanstva, azila i migraciju, koje je u obavezi da podnosiocima zahteva pruži uverenja o državljanstvu i lične isprave. Gospođa Dimitrijević kaže da je bilo slučajeva gde je podnosiocima zahteva bilo odbijano dobijanje državljanstva bez ikakvog

<sup>40</sup> Zakon o kosovskom državljanstvu, član 32

<sup>41</sup> [Administrativno uputstvo \(MUP\) br. 05/2014](#) o kriterijumima koji sadrže dokaze neophodne za dobijanje državljanstva Federativne Republike Jugoslavije i stalnom prebivalištu na teritoriji Kosova na dan 1. januar 1998.

<sup>42</sup> Intervju sa Milicom Andrić, nevladina organizacija Aktiv, avgust 2017. Videti takođe i nevladinu organizaciju Aktiv. [Pristup dokumentima na Kosovu: glavne prepreke integracije nevećinskih zajednica](#) (2017).

<sup>43</sup> Snežana Karadžić, Savetnik za zajednice, Ministarstvo za zajednice i povratak. 1.2.2018.

<sup>44</sup> Insitucija Zaštitnika građana na Kosovu i ERAC predmeti pravnih pomoćnika, 2017.

<sup>45</sup> [Administrativno uputstvo \(MUP\) br.05/2014](#) o kriterijumima koji sadrže dokaze o državljanstvu Federativne Republike Jugoslavije i stalnom prebivalištu na teritoriji Kosova na dan 1. januar 1998.

objašnjenja ili pravne procedure, i da dotična lica veruju da je to bilo zbog njihove etničke pripadnosti tj, zato što su Srbi ili pripadnici ostalih nevećinskih zajednica. U izjavi za medije, predstavnici MUP-a su tvrdnje o odbijanju državljanstva po osnovu etničke pripadnosti podnosioca zahteva odbacili, rekavši da takva diskiminacija nije postojala.<sup>46</sup>

Podnosilac zahteva mora da pruži dokaz u vezi ili kriterijuma 3 ili kriterijuma 4, a ne oba. Međutim, u primeni ovog uputstva, većina dokumenata je bila neophodna kao dokaz naveden u ovim članovima, inače bi podnošenje zahteva bilo najverovatnije bezuspešno.

Zajednička žalba protiv neopravdanog odbijanja prijave za državljanstvo za do 50 podnosilaca zahteva iz romske zajednice je podneta u Gračanici. Bilo je i drugih slučajeva podnosilaca zahteva iz srpske zajednice kojima se bavila institucija Ombudsmana u Mitrovici<sup>47</sup>. Šta više, pomoćnici pravnika ERAC-a na severu Kosova su bili kontaktirani od strane nekoliko građana Srba sa žalbom u vezi problema pristupanja kosovskoj dokumentaciji i slučajevima gde im je odbijena prijava za državljanstvo<sup>48</sup>. U svim ovim slučajevima, podnosioci zahteva su odbijeni uprkos činjenici da su oni podneli svu traženu dokumentaciju / dokaze u vezi dokazivanja kosovskog državljanstva/dobijanja ličnih isprava. U nekim slučajevima, zahtevi su odbijeni uz jednostavno usmeno objašnjenje i bez pokretanja službene procedure. Štaviše, gospođa Dimitrijević navodi kako su kosovski Srbi, naročito na severu, zbunjeni u vezi toga kako da prevaziđu ova pitanja vezana za nadležnost – naročito imajući u vidu da oni često nisu ni svesni ili ne razumeju mehanizme srpskog ili kosovskog sistema.<sup>49</sup>

---

<sup>46</sup> <http://prishtinainsight.com/ačేశ-denied-mag/>

<sup>47</sup> Institucija Zaštitnika građana u Mitrovici, septembar 2017.

<sup>48</sup> Vesna Ordic, pomoćnik pravnika ERAC, Severna Mitrovica, 2017.

<sup>49</sup> Intervju s Aleksandrom Dimitrijević, institucija Ombudsmana u Gračanici, avgust 2017



## C. PITANJA U VEZI S IZVODIMA VENČANIH I DRŽAVLJANSTVU DECE

U kontaktu sa stanovnicima severnih opština sa srpskom većinom, naše osoblje iz ECMI Kosovo kancelarije u severnoj Mitrovici je utvrdilo dva posebna problema; dobijanje izvoda iz knjige venčanih kad jedan od supružnika ne poseduje kosovska dokumenta i pitanje kosovskog državljanstva za decu rođenu na Kosovu, a koja nisu registrovana u kosovskom sistemu.<sup>50</sup> Dole je navedeno nekoliko pitanja koja su kosovski Srbi uputili u vezi s ovim, uz odgovarajuće odredbe zakona o kosovskom državljanstvu.<sup>51</sup>

- ***Srpski državljani u braku s državljanima Kosova ne mogu da podnesu zahtev za kosovsko državljanstvo.***

Poseban kriterijum za dobijanje kosovskog državljanstva za supružnike je taj da moraju biti pravovršno venčani najmanje 3 godina i da žive na Kosovu najmanje godinu dana.<sup>52</sup> U skladu sa zakonom, srpski državljani koji imaju zvaničnu srpsku ličnu kartu ili pasoš imaju pravo na kosovsko državljanstvo nakon što ispune postavljene kriterijume. Ovo se međutim ne odnosi na lične isprave koje je izdala Koordinaciona uprava ili Policijska uprava.

- ***Žene koje žive na Kosovu, a koje su u braku po srpskom sistemu i promenile su prezime nakon venčanja, mogu da dobiju kosovska dokumenta samo na njihovo devojačko prezime, tako da su prisiljene da zadrže dva identiteta po različitim sistemima.***

Svako ko ima kosovsko državljanstvo i stupi u brak s osobom iz druge države, ima pravo da zadrži svoje kosovsko državljanstvo uprkos promeni prezimena. Kad je reč o srpskom sistemu, trebalo bi jasno razlikovati srpski paralelni sistem na Kosovu i postojeći srpski sistem u državi Srbiji. Kako Kosovo ne priznaje brakove registrovane pri paralelnom sistemu Srbije na Kosovu, niti Republika Srbija overava apostilom izvode rođenih, izvode venčanih itd., Srbima s Kosova koje im traže kosovske vlasti za potrebe civilne registracije.<sup>53</sup> Svakako ovo je i dalje problem za supruge koje menjaju svoje devojačko prezime.

- ***Deca čiji roditelji nemaju kosovske lične isprave mogu dobiti samo izvod rođenih, ali ne i državljanstvo.***

Da bi se dobilo kosovsko državljanstvo po rođenju, oba roditelja moraju biti državljani Kosova u vreme kad su rođeni. Međutim, državljanstvo se može dobiti ako je jedan od roditelja državljanin Kosova, pod uslovom da je dete rođeno na teritoriji Kosova ili "ako je dete rođeno van teritorije Kosova, a jedan roditelj je bez državljanstva ili ima nepoznato državljanstvo."<sup>54</sup> Isti problem u tim slučajevima je da će deci koja su rođena između 1999-2008 biti odbijen zahtev za državljanstvo na račun toga da nisu registrovani pri UNMIK-u. To je veoma učestalo, pošto ta deca nisu imala pravo na lične karte u to vreme tako da ih roditelji nisu ni registrovali. Za sada, ovoj deci se izdaju izvodi rođenih gde je odeljak o državljanstvu prekršten. Ovo nije dovoljno da bi se podneo zahtev za izdavanje kosovskih ličnih karata.<sup>56</sup> Štaviše, kosovske vlasti traže da izvodi rođenih budu overeni apostilom da bi se pokrenula procedura prijave za državljanstvo za decu rođenu na Kosovu, ali koja nisu registrovana u civilnom registru već u paralelnim institucijama Srbije na

<sup>50</sup> ECMI Kosovo kancelarija u severnoj Mitrovici, avgust 2017

<sup>51</sup> NVO Aktiv. [Pristup dokumentima na Kosovu: glavne prepreke integraciji nevećinskih zajednica](#) (2017), str.29.

<sup>52</sup> Zakon o kosovskom državljanstvu, član 11

<sup>53</sup> <http://kallxo.com/izazov-ljudi-rodenih-u-srbiji-da-dobiju-kosovsko-drzavljanstvo/>

<sup>54</sup> Zakon o kosovskom državljanstvu, članovi 6 & 7

<sup>55</sup> "... državljanstvo se može dobiti ako je jedan roditelj državljanin Kosova, pod uslovom da se dete rodi na teritoriji Kosova ili ako se" dete rodi izvan teritorije Kosova, a jedan roditelj je bez državljanstva ili ima nepoznato državljanstvo ... " "Bez državljanstva i nepoznatog državljanstva - ne računaju se ni u jednom dokumentu iz matične evidencije.

<sup>56</sup> Intervju s Milicom Andrić, 2017

Kosovu Međutim, srpske vlasti ne rade overe apostilom roditeljima, a koji su im neophodni za dobijanje kosovskog državljanstva, pošto Srbija ne priznaje Kosovo kao nezavisnu državu.<sup>57</sup>

- **Građani koji su stariji od 18 godina, a koji podnose zahtev za državljanstvom moraju da imaju barem jednog roditelja koji ima kosovsku ili UNMIK ličnu kartu i da prilože dokaz o tome da na Kosovu žive više od 5 godina.**

Zakon o državljanstvu Kosova, član 31, smatra da su svi nosioci UNMIK dokumentacije nakon 1999. godine imali pravo na državljanstvo Kosova, ako su bili stanovnici na teritoriji Kosova pod BJR; "Svako lice koje je registrovano kao stalni stanovnik Republike Kosova shodno Uredbi UNMIK-a br. 2000/13 o Centralnom registru građana smatraće se državljaninom Republike Kosova i biće upisano u registar građana."<sup>58</sup> Prema tome, dete koje je rođeno takvom građaninu, bi trebalo da ima prava po rođenju na državljanstvo Kosova,.

Nijedno odraslo lice, starije od 18 godine, ne mora da ima jednog od svojih roditelja s Kosova da bi se prijavilo za kosovsko državljanstvo. Postoje samo tri osnove po kojima se može dobiti državljanstvo: parvo po rođenju, kao što je napomenuto ranije; oboje ili jedan roditelj ima kosovsko državljanstvo; ili putem procesa natiralizacije.<sup>59</sup> Jedini uslov za bilo kog stranca da podnese zahtev za kosovsko državljanstvo je taj da dokaže da je živio na Kosovu 5 ili više godina<sup>60</sup>. Ipak, za građane koji već imaju 18 godina i više i koji su rođeni na Kosovu, postoji i drugi način da dobiju pravo na državljanstvo. Ako jedan od roditelja podnosioca zahteva ima kosovsko državljanstvo ili UNMIK-ovu ličnu kartu, onda zahtev može da podnese roditelj ili roditelji, a uz prijavu uz jedan od definisanih dokaza: izvoda rođenih, izvoda o državljanstvu, lične karte ili kosovskog pasoša mora se priložiti i izvod rođenih podnosioca zahteva koji dokazuje da je on / ona njegovo / njeno dete.<sup>61,62</sup>

<sup>57</sup> <http://kallxo.com/izazov-rodenih-u-srbiji-da-dobiju-kosovsko-drzavljanstvo/>

<sup>58</sup> Kosovski zakon o državljanstvu, Član 31

<sup>59</sup> Intervju sa UNHCR-om, 5.3.2018.

<sup>60</sup> Kosovski Zakon o državljanstvu, Član 9 & 10

<sup>61</sup> Administrativno uputstvo (MIA) Br. 05/2017, Član 5

<sup>62</sup> Tiče se ljudi iz bivše Federativne Republike Jugoslavije.

## **D. RACIONALIZACIJA POSTUPKA: NOVO ADMINISTRATIVNO UPUTSTVO O KRITERIJUMIMA ZA DOBIJANJE DRŽAVLJANSTVA**

Posle nekoliko sastanaka i koordinacije sa centralnim i lokalnim institucijama, OEBS je uspeo da dobije pozitivne rezultate za uspostavljanje novog AU. Za napore da se uveri potreba za novim AU, OEBS je pokrenuo slučaj 13 srpskih povratničkih porodica u Luboždu, u Istoku. Zbog nesrećnog raseljavanja ove porodice su izgubile većinu svoje dokumentacije koja je dokazovala njihov boravak u Istoku pre 1998. godine. OEBS je imao nekoliko sastanaka sa kancelarijom za civilne registre u Istoku i bio je veza za povratničke porodice kako bi dobili kosovsku dokumentaciju, čak i kada nisu mogli da se zasnivaju na kriterijumima starog AU 2014.

U martu 2017. premijer je potpisao sporazum o uspostavljanju novog AU koji bi regulisao dokaze bivših jugoslovenskih stanovnika na teritoriji Kosova. Štaviše, sve regionalne kancelarije OSCE-a su pratile razvoj događaja o implementaciji novog AU. Do sada su rezultati pozitivni.<sup>63</sup>

U julu 2017., ovo administrativno uputstvo je bilo zamenjeno novim uputstvom s ciljem da se reši pitanje primene i pitanje lošeg tumačenja istog dok su nadležnosti u primeni uputstva prenesene na lokalni nivo.<sup>64</sup> Pored toga, vreme obrade je sada samo 30 dana, u poređenju sa 6 meseci kao što je to bio slučaj sa starim AU 2014. Ako se odluka o državljanstvu ne donese u roku od 30 dana, podnosilac prijave se može žaliti nadležnoj instituciji.<sup>65</sup> The Glavna svrha ovog administrativnog uputstva je bila da reguliše kriterijume u vezi s dokazima neophodnim za dokazivanje državljanstva ili mesta prebivališta na teritoriji Kosova pre 1. januara 1998 i da olakša sprovođenje zakonskih propisa koji garantuju građanima ili državljanima SRJ na teritoriji Kosova pre 1. januara 1998 pravo na kosovsko državljanstvo.

U poređenju sa ranijim administrativnim uputstvom, članovima 3 i 4 su promenjena mesta uključujući izmene napisane razumljivijim jezikom i većim opcijama pružanja dokaza.

Član 3 administrativnog uputstva ukazuje na četiri različita kriterijuma od kojih podnosilac zahteva mora da ispuni barem jedan da bi mogao da podnese zahtev za kosovsko državljanstvo:

- lice je rođeno ili je barem jedan od roditelja rođen na teritoriji Kosova pre 1. januara 1998.
- lice je živelo na Kosovu najmanje pet godina pre 1. januara 1998.
- lice je silom raseljeno s Kosova i stoga nije moglo da živi na Kosovu pet godine i pre 1. januara 1998.
- lice je bilo izdržavano tako da nije ispunilo uslove ispod 18 ili ispod 23 godina starosti, ako je on/ona pohađao/la redovnu školu u bilo kojoj obrazovnoj instituciji pre 1. januara 1998, i ako njegovi/njeni roditelji spadaju pod stavove gore navedenih kriterijuma ovog člana ili su registrovani na osnovu člana 3 UNMIK-ove uredbe 2000/13.

Članom 4 se uređuje tražena dokumentacija, gde je barem jedan od dokumenata potreban da se dokaže državljanstvo ili mesto prebivališta u vreme bivše SRJ, a pre 1. januara 1998:

- lice mora imati uverenje o državljanstvu bivše SRJ
- ili kao alternativu izvod rođenih ili venčanih bivše SRJ

<sup>63</sup> Intervju sa Misijom OEBS-a na Kosovu, 15.2.2018.

<sup>64</sup> [Administrativno uputstvo \(MUP\) br. 05/2017](#) o kriterijumima koji sadrže dokaze o državljanstvu Federativne Republike Jugoslavije i stalnom prebivalištu na teritoriji Kosova na dan 1. januar 1998.

<sup>65</sup> Intervju sa UNHCR-om, 5.3.2018.

- bilo koju ličnu ispravu ili pasoš bivše SRJ
- ili kao alternativu vozačku dozvolu, studentski indeks, zdravstvenu knjižicu itd. ili bilo koji drugi dokument koji dokazuje državljanstvo bivše SRJ..

Kada lica pruže jedan od gore traženih dokumenata, od njih se isto traži i da pruže sledeće dokaze o identitetu da bi dokazali da su njihova dokumenta verodostojna:

- zvaničnu ličnu ispravu ili pasoš, s fotografijom ili otiscima prstiju, i to bilo koje zemlje ili njene insitucije
- ili kao alternativu ispravu neke druge agencije ili Ujedinjenih nacija
- i ostale verodostojne dokaze ili svedoke
- ukoliko ništa od ovoga nije primenljivo, postoje i drugi dokumenti koji se mogu uvažiti a koji su navedeni kao dokazi (videti dodatak o priznatim dokumentima)

Ovo administrativno uputstvo je stupilo na snagu sredinom jula 2017 i zbog toga se vrlo malo može reći o tome kako funkcioniše u praksi. Međutim, novo administrativno uputstvo je preciznije i detaljnije od onog prethodnog. Šta više, UNHCR na Kosovu, ka oi GIZ, su organizovali obuke tokom jeseni 2017 sa opštinskim službenicima u vezi novog AU Br. 05/2017.<sup>66</sup> Na osnovu novog AU, svako lice koje je bilo/je bivši/trenutni stanovnik Kosova, a koji želi da zatraži kosovsko državljanstvo u mogućnosti je da to uradi. Konkretno, državljanstvo se može dokazati proširenom listom dokumentovanih dokaza; uz minimum dva svedoka kod notara i to se može podneti kao dokaz. Štaviše, kako je nadležnost nad registrima i podnošenje zahteva za državljanstvom sada prenesena na lokalni nivo, svako može da direktno ide do lokalne kancelarije za registraciju u svom mestu rođenja sa potrebnim dokazima utvrđenim po kriterijumima u administarivnom uputstvu i podnese zahtev za državljanstvo i ostale lične isprave. Ovo još jednom ukazuje na važnost uspostavljanja funkcionalnih lokalnih administracija pod kosovskim sistemom u opštinama sa srpskom većinom na severu Kosova. Čak iako ostavimo po strani praktične poteškoće putovanja po opštinama, po rečima gospođe Andrić, mnogi kosovski Srbi se boje za svoju bezbednost i da ako su rođeni u opštinama s albanskom većinom idu u te lokalne kancelarije i podnesu zahteve.<sup>67</sup>

Šta više, Zaštitnik građana Kosova Hilmi Jashari se bavi činjenicom da ne postoji sud koji nadgleda rad civilnih uprava i nepravilnosti koje se javljaju u takvim institucijama. To je problem, jer se mnogim problemima dozvoljava da se provuku između prstiju i dovedu do ometanja prava osoba za pristup određenim službama i da uživaju pravo da ih koriste.<sup>68</sup>

<sup>66</sup> Intervju sa predstavnikom UNHCR, 5.3.2018.

<sup>67</sup> Intervju s Milicom Andrić, nevladina organizacija Aktiv, avgust 2017.

<sup>68</sup> Hilmi Jashari, Zaštitnik građana na Kosovu, "Ljudi u raskoraku"konferencija nacrta izveštaja 1.2.2018.

## **E. DA LI SE ODREDBE DVOJNOG DRŽAVLJANSTVA MOGU BAVITI PITANJIMA PASOŠA I LIČNIH KARATA KOJE IZDAJE KOORDINACIONA UPRAVA I POLICIJSKE UPRAVE?**

U mnogim krugovima je izveštavano o pravu na dvojno državljanstvo koje je predviđeno kosovskim Ustavom i ostalim podzakonskim aktima, koji zapravo dozvoljava srpskoj zajednici na Kosovu da zadrže svoje pasoš izdate od strane srpskih koordinacionih uprava i lične karte izdate u policijskim upravama i da dobiju kosovsko državljanstvo.

Državljanima Kosova imaju pravo na dvojno ili višestruko državljanstvo kako je to predviđeno Zakonom o kosovskom državljanstvu. Član 3 Zakona o kosovskom državljanstvu kaže: "Državljanin Republike Kosovo može biti državljanin jedne ili više drugih država. Sticanje i imanje drugog državljanstva ne može dovesti do toga da se izgubi kosovsko državljanstvo."<sup>69</sup> Postoji posebna tolerancija po pitanju dvojnog ili višestrukog državljanstva na Kosovu, u smislu da bilo koje lice može da zadrži državljanstvo druge države nakon što stekne kosovsko državljanstvo. Podstrek imanja dvojnog državljanstva je stvoren uz visoko uvažavanje kosovskih Srba i mogućnost da oni budu većinska grupa koja koristi ovo pravo.<sup>70</sup> Međutim, ovo do sada nije slučaj i malo je verovatno da će se promeniti ako se politički sporovi između Kosova i Srbije nastave. Srž problema je ta što kosovski zakon ne smatra pasoše ili lične karte koje izdaje Koordinaciona uprava i Policijske uprave jednakima zvaničnim srpskim pasošima ili ličnim kartama. U stvari, ovi dokumenti nisu obuhvaćeni kosovskim zakonom o državljanstvu pošto u njima stoji da je Kosovo deo Srbije.

Primer ovoga su lične karte i pasoši koje izdaju policijska uprava i Koordinaciona uprava u Srbiji za stanovnike Kosova, u kojima kao mesto prebivališta stoji npr. „Kosovska Mitrovica, Republika Srbija“, „Priština, Republika Srbija“, i drugih gradova na Kosovu. Ovo izgleda kao glavni uzrok nevažnosti ovih vrsta dokumenata na Kosovu. Jedno rešenje kako da potvrde ova dokumenta na Kosovu će biti da oni ne navode opštine na teritoriji Kosova kao deo Republike Srbije. Ipak, sve osobe koje trajno žive na teritoriji Kosova, ipak bi trebalo da dobiju i kosovsku dokumentaciju, s obzirom da lična dokumenta Koordinacione uprave u Beogradu i policijskih uprava u Srbiji ne bi važila da građani pristupe javnim službama koje pruža kosovski sistem.

<sup>69</sup> Zakon o kosovskom državljanstvu, član 3

<sup>70</sup> EUDO razmatranje državljanstva. [Državni izveštaj o zakonu o državljanstvu: Kosovo](#) (2015).

## F. PREPORUKE

Postoji nekoliko problema koji ometaju sticanje državljanstva kao i slobodu kretanja za kosovske Srbe i ostale nevećinske zajednice koji dobijaju dokumenta srpskih paralelnih struktura. Želimo da ukažemo na nekoliko preporuka kako da se olakša napredak u budućnosti:

- Prethodno administrativno uputstvo je često bilo pogrešno tumačeno, pogrešno korišćeno i primenjivano u smislu nadležnosti zaposlenih koji su radili na njemu. Isto tako, nadležnosti po pitanju izdavanja državljanstva su bile samo na centralnom nivou, dok po novom administrativnom uputstvu sve nadležnosti prenesene na lokalni nivo. Trebalo bi organizovati mnogo više obuka o podizanju kapaciteta za osoblje na lokalnom nivou koje sprovodi novo administrativno uputstvo br. 05/2017 i direktno radi u kancelarijama koje izdaju kosovsko državljanstvo kao i ostale lične isprave.
- Kosovo bi trebalo da ima za prioritet stvaranje potpuno funkcionalne opštinske administracije u četiri opštine na severu, koje će omogućiti građanima ove opštine pristup svim uslugama na koje imaju pravo, naročito kad je reč o kancelarijama za registraciju i podnošenju zahteva za državljanstvo i ostale lične isprave.
- U skladu s tehničkim sporazumom postignutim tokom dijaloga u Briselu, Srbija i Kosovo bi trebalo da garantuju slobodu kretanja tako što će olakšati procedure civilne registracije, prevashodno za zajednicu kosovskih Srba i ostale zajednice koje se nastavljaju da se oslanjaju na srpske javne paralelne institucije.
- Kosovske vlasti bi trebalo da budu više usredsređene na pitanje izvoda venčanih i poželjno je da rade na administrativnom uputstvu ili procedurama na traženju regulisanja trenutnih poteškoća vezano za nepriznavanje brakova skopljenih u srpskim paralelnim institucijama na Kosovu.
- Na pitanja bezbednosti, ali i troškova putovanja i jezičke barijere, postavljena tokom razgovora od strane velikog broja ljudi, pre svega zbog potrebe da se prvi izdati izvod rođenih dobije u opštini rođenja, treba odgovoriti eventualnom mogućnošću da takve osobe podnese zahtev za izvod rođenih u centrali Ministarstva unutrašnjih poslova, što ne bi zahtevalo putovanje u mesto rođenja.
- Kosovske i srpske vlasti su pristale da raspuste srpske paralelne strukture i uspostave institucije u okviru kosovskog sistema. Međutim, sve uključene strane trebaju da rade na rasformiranju srpskih paralelnih struktura i stvaranju struktura u okviru kosovskog sistema, ili alternativno, pronaći način kako inkorporirati srpske paralelne strukture u sistem Kosova, istovremeno štedeći resurse i vreme svih aktera. Što je najvažnije, sve strane koje dele cilj da napreduju u interesu kosovskih Srba i drugih zajednica, trebaju poboljšati način rada na ovim pitanjima. Građanima ne treba ograničiti određena osnovna prava na osnovu njihovih ličnih karata.
- Kosovo bi trebalo da radi na razvoju kriterijuma postavljenih od strane Evropske unije kad je reč o napretku po pitanju procesa vizne liberalizacije. Vizna liberalizacija bi trebalo da uveća važnost kosovskih pasoša što bi za rezultat imalo veću zainteresovanost za kosovsko državljanstvo. Naročito ako osobe poseduju jedino pasoše srpske Koordinacione uprave za koje ne važi vizna liberalizacija, što bi bilo stimulatивно za dobijanje kosovskog pasoša.

- Postoji jasan nedostatak nadgledanja i koordinacije u sprovođenju Briselskog sporazuma koji je doveo do stagnacije u napretku i produžila tranziciju na Kosovu. Evropska unija bi trebalo da poveća svoje angažovanje u delu koji se odnosi na implementaciju sporazuma, čak iako je faza implementacije uglavnom interni proces Kosova i Srbije.



## REFERENCE

### Izveštaji i sporazumi:

- Paralelne strukture na Kosovu, 2006-2007;  
<http://www.osce.org/kosovo/24618?download=true>
- Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa Srbijom, Član 135
- Sporazum o slobodi kretanja, 2011
- Sporazum o slobodi kretanja, 2011, član 2
- Izmena uredbe (EC) Br 539/2001 koja navodi treće zemlje čiji državljani moraju imati vize prilikom prelaska spoljnih granica i oni čiji su državljani izuzeti od tog zahteva:  
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0366:FIN:EN:PDF>
- Profili zajednica, OEBS, str.228-230;  
<https://www.osce.org/kosovo/75450?download=true>
- Dijalog omogućila EU: tri sporazuma Brisel, 2. jul 2011;  
[https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms\\_data/docs/prešdata/EN/foraff/123383.pdf](https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/prešdata/EN/foraff/123383.pdf)
- Misija vladavine prava Evropske unije na Kosovu, Sertifikacija knjiga civilnog registra;  
<http://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,11,14>
- Pristup dokumentima na Kosovu: glavne prepreke u integraciji nevećinskih zajednica, str.29;  
[http://ngoaktiv.org/uploads/files/Pristup\\_li%C4%8Dnim\\_i\\_putnim\\_dokumentima%20\(1\).pdf](http://ngoaktiv.org/uploads/files/Pristup_li%C4%8Dnim_i_putnim_dokumentima%20(1).pdf)
- Državni izveštaj o zakonu o državljanstvu: Kosovo, 9. 18;  
[http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/34477/EUDO\\_CIT\\_2015\\_03-Kosovo.pdf;sequence=1](http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/34477/EUDO_CIT_2015_03-Kosovo.pdf;sequence=1)
- PROCENA REZULTATA POPISA ;  
[http://ask.rks-gov.net/media/3251/pes\\_raporti\\_eng.pdf](http://ask.rks-gov.net/media/3251/pes_raporti_eng.pdf)
- Popis na Kosovu 2011: Osporeni popis u osporavanoj državi, str. 90-91;  
[http://www.suedosteuropa.uni-graz.at/cse/sites/default/files/papers/musaj\\_kos\\_census.pdf](http://www.suedosteuropa.uni-graz.at/cse/sites/default/files/papers/musaj_kos_census.pdf)

### Zakoni i administrativna uputstva:

- ADMINISTRATIVNO UPUTSTVO (MIA) Br. 12/2016 O DEFINISANJU POSTUPAKA ZA DIGITALIZACIJU SKENIRANIH OSNOVNIH REGISTARA CIVILNOG STATUSA;  
<https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=12900>
- ADMINISTRATIVNO UPUTSTVO (MUP) BR. 01/2015 O KORIŠĆENJU OVERENIH KOPIJA ORIGINALNIH GLAVNIH KOSOVSKIH REGISTARA O CIVILNOM STATUSU KOJE JE ODNEO BIVŠI SRPSKI REŽIM PRE JUNA 1999;  
<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10643>
- Odsek za državljanstvo, azil i migraciju;  
<https://mpb.rks-gov.net/Departments.aspx>
- Zakon o kosovskom državljanstvu, član 11



- Zakon o kosovskom državljanstvu, član 6 & 7
- Zakon o kosovskom državljanstvu, član 9 & 10
- Zakon o kosovskom državljanstvu
- Zakon o kosovskom državljanstvu, član 3
- Zakon o kosovskom državljanstvu, član 32
- ADMINISTRATIVNO UPUTSTVO (MUP) BR. 05/2014 O KRITERIJUMIMA KOJI SADRŽE DOKAZE NEOPHODNE ZA DOBIJANJE DRŽAVLJANSTVA FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE I STALNOM PREBIVALIŠTU NA TERITORIJI KOSOVA NA DAN 1. JANUAR 1998;  
<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=9885>
- ADMINISTRATIVNO UPUTSTVO (MUP) BR05/2017 O KRITERIJUMIMA KOJI SADRŽE DOKAZE NEOPHODNE ZA DOBIJANJE DRŽAVLJANSTVA FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE I STALNOM PREBIVALIŠTU NA TERITORIJI KOSOVA NA DAN 1. JANUAR 1998;  
<https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=14900>

### Institucije, organizacije i intervjui:

- Kosovske lične karte;  
<https://www.rks-gov.net/sq-AL/Qytetaret/Shtetesia/Pages/Leternjoftimi.aspx>
- Dijana Hasani, ECMI Kosovo, Kancelarija u severnoj Mitrovici, avgust 2017
- Administrativna kancelarija, Severna Mitrovica, Avgust, 2017
- Danski savet za izbeglice, obrada podataka matičnih knjiga;  
<http://drc-kosovo.org/past-projects/>
- Chiara Mošina, Danski savet za izbeglice Kosovo, septembar 2017
- Institucija ombudsmana na Kosovu;  
<http://www.ombudspersonkosovo.org/en/miision>
- Aleksandra Dimitrijevic, Institucija ombudsmana Gracanica, avgust 2017
- Milica Andric, NVO Aktiv, avgust 2017

### Kosovski i srpski mediji:

- [http://regionalnirazvoj.org/upload/Publikacija/Dokumenti/2017\\_08/Javne\\_institucije\\_Republike\\_Srbije\\_na\\_severnom\\_Kosovu.pdf](http://regionalnirazvoj.org/upload/Publikacija/Dokumenti/2017_08/Javne_institucije_Republike_Srbije_na_severnom_Kosovu.pdf)
- <http://archive.koha.net/?id=27&l=89172>
- [http://kallxo.com/izazov\\_rodjenih\\_u\\_Srbiji\\_da\\_dobiju\\_kosovsko\\_drzavljanstvo/](http://kallxo.com/izazov_rodjenih_u_Srbiji_da_dobiju_kosovsko_drzavljanstvo/)
- [https://www.voal.ch/zvanicna\\_pristina\\_ne\\_priznaje\\_pasoše\\_izdate\\_u\\_beogradu\\_za\\_kosovske\\_srbe](https://www.voal.ch/zvanicna_pristina_ne_priznaje_pasoše_izdate_u_beogradu_za_kosovske_srbe)
- <http://www.radiokontaktplus.org/vesti/gradani-sa-srpskim-dokumentima-na-kosovu-u-problemu/10354>
- [http://www.gazetaexpress.com/en/vesti/implementacija\\_briselskog\\_sporazuma\\_stagnira-170854/](http://www.gazetaexpress.com/en/vesti/implementacija_briselskog_sporazuma_stagnira-170854/)
- [http://rtvpuls.com/vesti/kosovska\\_policija\\_oduzela\\_918\\_srpskih\\_zdravstvenih\\_kartica/15189#.WWXgDoyae08.facebook](http://rtvpuls.com/vesti/kosovska_policija_oduzela_918_srpskih_zdravstvenih_kartica/15189#.WWXgDoyae08.facebook)

- <http://arhiva.mup.gov.rs/domino/zakoni.nsf/Identity%20Card%20Law.pdf>
- [http://regionalnirazvoj.org/upload/Publikacija/Dokumenti/2017\\_08/Javne\\_institucije\\_Republike\\_Srbije\\_na\\_severnom\\_Kosovu.pdf](http://regionalnirazvoj.org/upload/Publikacija/Dokumenti/2017_08/Javne_institucije_Republike_Srbije_na_severnom_Kosovu.pdf)
- [http://košev.info/strana/arhiva/na\\_severu\\_pocele\\_sa\\_radom\\_kancelarije\\_kosovske\\_agencije\\_za\\_civilne\\_registre/10717](http://košev.info/strana/arhiva/na_severu_pocele_sa_radom_kancelarije_kosovske_agencije_za_civilne_registre/10717)



